

Η ΥΠΑΡΞΗ ΤΟΥ ΚΕΝΟΥ

ΕΥΤΥΧΙΟΥ ΦΙΚΙΩΡΗ

ΤΟ ΚΕΝΟ ΚΑΙ Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

Όπως γνωρίζουμε, ο μεγάλος ματεριαλιστής φιλόσοφος, ο Δημόκριτος, ακολουθώντας τις θεωρίες του δασκάλου του Λεύκιππου, δεχόταν πως δύο πράγματα συνθέτουν τον κόσμο. Το *ον* και το *μη ον*, ή *μηδέν*. Σ' αυτά αντιστοιχούσαν συμμετρικά το πλήρες και το κενό. Το *ον*, δηλαδή, ήταν το πλήρες και στερεό, το σώμα, και το *μη ον* ή *μηδέν* ήταν το άδειο και αραιό, το ασώματο κενό. Ακόμη πιο συγκεκριμένα, το *ον* σύνθεταν τα άπειρα στον αριθμό άτομα, που, με τους αναρίθμητους συνδυασμούς τους, παρήγαγαν τα διάφορα όντα. Και το *μη ον*, ή *μηδέν*, ήταν πάντα τό κενό, απαραίτητο στοιχείο, σαν ο χώρος για την κίνηση των ατόμων. Ο ρόλος βέβαια του κενού του Δημόκριτου ήταν απόλυτα παθητικός, χωρίς καμιά ενεργητική σημασία. Ο μεγάλος φιλόσοφος δε φαντάστηκε ποτέ, ότι το κενό, δευτερεύουσα μορφή της θεωρίας του μπροστά στα άτομα, έμελλε ν' αποκτήσει, όχι μόνο μεγαλύτερη, αλλά μέγιστη και πρωταρχική σημασία.

Πριν όμως προχωρήσουμε, πρέπει να τιμήσουμε το Δημόκριτο με τον μέγιστο έπαινο, γιατί μετά τον Πυθαγόρα, προπαντός αυτός ανάμεσα στους μεγάλους φιλόσοφους, και μάλιστα με απερίφραστο και κατηγορηματικό τρόπο, δεχόταν και υποστήριζε με συνέπεια την ύπαρξη του κενού. Η παραδοχή από τον Δημόκριτο της ύπαρξης του κενού, κάνει μεγάλη εντύπωση, αν αναλογιστεί κανείς ότι ο Παρμενίδης, ο Εμπεδοκλής, ο Αναξαγόρας, ο Πλάτων, ο Αριστοτέλης, ο Ρότζερ Μπέικον, ο Ντεκάρτ, ο Σπινόζα, ο Λάϊμπνιτς, ο Χιουμ και ο Καντ, για ν' αναφέρουμε μόνο τους σημαντικότερους, στάθηκαν φανατικοί πολέμιοι της ύπαρξης του κενού, με πρωτεργάτη βέβαια τον Αριστοτέλη. Αλλά η παραδοχή και μόνο της ύπαρξης του κενού οδηγεί, στην πλήρη ανάπτυξή της, σε συμπεράσματα που καταλήγουν σήμερα στη διατύπωση μιας νέας κοσμοθεωρίας, με οντολογική βάση το κενό. Γι' αυτό ο προδρομικός ρόλος του Δημόκριτου είναι πραγματικά τεράστιος.

Από εκείνη την αρχαία εποχή κι έπειτα, όλοι οι ματεριαλιστές φιλόσοφοι, όπως ο Επίκουρος, ο Λουκρήτιος, ο Τζιορντάνο Μπρούνο, ο Σέννερτ, ο Γκασσεντί, ο Λόκ, ο Μπαίλ, ο Χόλμπαχ, και άλλοι αποδέχονται την ύπαρξη του κενού, κι αυτή η παραδοχή αποτελεί χαρακτηριστικό γνώρισμα της ματεριαλιστικής αντίληψης. Αλλά μετά τον Χέγγελ, το κενό ξεχνιέται κι από τους ματεριαλιστές φιλόσοφους, κι απ' τη φιλοσοφία ολόκληρη. Αυτό ήταν το μεγάλο, εντυπωσιακό και εκπληκτικό ξέχασμα της φιλοσοφίας. Η ταύτιση των εννοιών του Είναι και του Μη Είναι, στη διαλεκτική ύψιστη αφαίρεσή τους, οδήγησε στη διαλεκτική πλήρη σύγχυση της έννοιας της ύπαρξης με την ανυπαρξία. Ο γάμος του Είναι με το ανύπαρκτο φάντασμα του Μη Είναι δεν παρήγαγε βέβαια το διαλεκτικό γίγνεσθαι, αλλά την οικτρή διαλεκτική πλάνη. Και σα μια συνέπεια της χεγγελιανής επίδρασης πάνω στον Μάρξ, και τον μαρξισμό, το κενό ξεχνιέται τελείως κι από τον διαλεκτικό ματεριαλισμό. Από την κοσμοθεωρία εκείνη δηλαδή, που προπαντός δεν έπρεπε να ξεχαστεί

το κενό, μια και η ματεριαλιστική της γενεαλογία είχε δώσει γι' αυτό τόσες συνταραχτικές μάχες, μέσα στην πολυθόρυβη ιστορία των ιδεών. Παρ' όλα αυτά όμως, ακριβώς εξέχασαν εκείνοι που δεν έπρεπε ποτέ να ξεχάσουν. Αυτό βέβαια απηχεί παράδοξα και αλλόκοτα. Αλλά έτσι θέλησε να γραφεί η ιστορία.

ΤΟ ΚΕΝΟ ΚΑΙ Η ΕΠΙΣΤΗΜΗ

Δε συμβαίνει όμως το ίδιο με τη φυσική επιστήμη. Ο Γκαλιλλέι και ο Κέπλερ δέχονται το κενό. Στην κορυφή της βαρομετρικής στήλης του Τορριτσέλλι παρουσιάζεται απροσδόκητα μια φουσαλίδα κενού. Και αποδεικνυόταν έτσι, ότι όχι μόνο η φύση δεν απεχθάνεται καθόλου το κενό, αλλά αντίθετα το παράγει με τη μεγαλύτερη ευκολία, όταν της χρειάζεται, όπως έγραψε τότε το χαριτωμένο γαλατικό πνεύμα του Πασκάλ, παρά το μεγάλο σεβασμό που ομολογούσε για την αρχαιότητα, δηλαδή τον Αριστοτέλη. Αλλά αυτή η πειραματική απόδειξη της ύπαρξης του κενού δεν είναι ικανή να μεταπείσει τον Ντεκάρτ, παρ' όλο που ήταν καλά πληροφορημένος από τον φίλο του και οπαδό του, τον Πασκάλ, που είχε επαναλάβει το πείραμα του Τορριτσέλλι στη Γαλλία. Ούτε ο Λάϊμπνιτς απαλλάσσεται από την απέχθειά του για το κενό, παρ' ότι δεν ήταν λιγότερο μαθηματικός και φυσικός από φιλόσοφος. Το κενό παρέμενε πάντοτε η πέτρα του σκανδάλου για τη φιλοσοφία και την επιστήμη.

Η άρνηση της ύπαρξης του κενού από τον Αριστοτέλη και ο τρόμος του κενού του Ρότζερ Μπέικον ρίχνουν ακόμη τη βαριά σκιά τους πάνω σε τόσο μεγάλα πνεύματα, όπως ο Ντεκάρτ και ο Λάϊμπνιτς. Έρχεται όμως έπειτα ο Νιούτων, που γράφοντας ότι ο απόλυτος χώρος, στην ίδια του τη φύση, χωρίς σχέση με ό,τι εξωτερικό, παραμένει πάντοτε όμοιος και αμετακίνητος, μας δίνει έτσι την περίφραση του κενού. Και έρχεται αργότερα ο Αϊνστάϊν που δέχεται ότι παντού, συμπεριλαμβανομένου και του εσωτερικού των σταθμητών σωμάτων, η έδρα των πεδίων είναι ο κενός χώρος.

Και σήμερα η κοσμολογία, η επιστήμη του σύμπαντος, δέχεται ότι το σύμπαν αποτελείται κυρίως από ένα άπειρο κενό, και σε ορισμένες φάσεις της ιστορίας του, αυτό αποτελείται μόνο από το κενό, το απόλυτο κενό. Όπως πριν από τη μεγάλη έκρηξη, ή μετά από την ισομεγέθη με το σύμπαν μαύρη τρύπα, που, όταν σχηματισθεί, θ' απορροφήσει και θα καταλύσει όλη την ενέργεια του σύμπαντος, και αυτό θα επιστρέψει έτσι πάλι στο απόλυτο κενό, που είναι η δική του χαρακτηριστική φύση.

Αλλά δεν πρέπει να νομίσουμε, απ' αυτά που προηγήθηκαν, ότι η φυσική επιστήμη δέχεται απερίφραστα την έννοια και την κατάσταση του κενού, παρά τις πολύ τιμητικές, για την αντικειμενικότητά της, ομολογίες για την ύπαρξη του κενού που προαναφέραμε και αρκετές άλλες που θ' ακολουθήσουν. Η θεωρία του σχετικού κενού, και η αντίληψη ότι το κενό δεν είναι καθόλου κενό, αλλά πλήρες από δυνητικά σώματα, εμφανίζουν τη ματεριαλιστική προκατάληψη της φυσικής επιστήμης μπροστά στην ύπαρξη του κενού. Ο ματεριαλισμός, που αναμφισβήτητα υπήρξε μια βασική προϋπόθεση για τη μέχρι σήμερα ανάπτυξη της επιστήμης, καταλήγει, από δω και πέρα, να γίνεται μια ανασταλτική δύναμη για την ακόμη μεγαλύτερη ανάπτυξή της, με την απερίφραστη παραδοχή του κενού.

ΟΙ ΑΝΤΙΦΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΜΑΤΕΡΙΑΛΙΣΜΟΥ

Θα επιστρέψουμε όμως πάλι στο Δημόκριτο. Καθώς, ο πρώτος μεγάλος ματεριαλιστής φιλόσοφος, δεχόταν ότι το μη ον, το μηδέν, δεν υπάρχει λιγότερο από το ον, έπεφτε — χωρίς καθόλου να το αντιλαμβάνεται, παρά την αναμφισβήτητη μεγαλοφυΐα του, γιατί φαίνεται ότι ούτε κι αυτοί οι μεγαλοφυείς είναι τέλειοι, — στη θεμελιακή και μεγάλη αντίφαση του ματεριαλισμού του, την παραδοχή του μη όντος, του μηδενός, που απ' αυτόν τον ορισμό της εννοίας του δεν υπάρχει. Και κάτι που δεν υπάρχει, είναι μια μεγάλη αντίφαση για ένα ματεριαλιστή φιλόσοφο να το παραδεχθεί ότι υπάρχει. Γιατί, η παραδοχή μόνον αυτού που υπάρχει ήταν η θεμελιωδέστερη, αλλά μέχρι σήμερα μη συνειδητοποιημένη, αρχή κάθε ματεριαλισμού. Αλλά σ' αυτό παρασυρόταν η σκέψη του Δημόκριτου, γιατί ταύτιζε το μη ον με το κενό, που δεχόταν βέβαια ότι υπάρχει. Η δεύτερη μεγάλη αντίφαση του ματεριαλισμού του Δημόκριτου, φυσική συνέπεια της πρώτης και βασικής αντίφασης, της παραδοχής δηλαδή του μη όντος, ήταν ότι ο Δημόκριτος που, πολύ σωστά, δεχόταν και επέμενε στην ύπαρξη του κενού, παρ' όλ' αυτά ταύτιζε το κενό με το μη ον, με το μηδέν. Και εδώ αποκαλύπτεται η εκπληκτική αντίφαση, του ισχυρισμού δηλαδή ότι υπάρχει μια κατάσταση που ταυτίζεται με την ανυπαρξία. Και της πραγματικά εκπληκτικής αυτής αντίφασης εμφανίζεται, το κατά τα άλλα μεγαλοφυές πνεύμα του Δημόκριτου, όχι μόνο να μην έχει συνείδηση, αλλά ούτε καν να την υποψιάζεται. Κι αυτόν τον ταυτισμό του κενού με το μηδέν έκαναν, χωρίς καμιά εξαίρεση, όλοι οι φιλόσοφοι, ανεξάρτητα από το σε ποιο ρεύμα ανήκαν. Για όλη τη φιλοσοφία, από τη γένεσή της μέχρι σήμερα, κενό και μηδέν ταυτίζονται.

ΔΙΑΚΡΙΣΗ ΚΕΝΟΥ ΚΑΙ ΜΗ ΟΝΤΟΣ

Αλλά εδώ ακριβώς, ερχόμαστε να διατυπώσουμε, για πρώτη φορά, την κριτική παρατήρηση, ότι αν το κενό υπάρχει, και δεχόμαστε ότι υπάρχει, δεν είναι δυνατόν να ταυτίζεται, να είναι το ίδιο με το μη ον, το μηδέν, γιατί αυτό είναι αντιφατικό. Αν το κενό υπάρχει, και υπάρχει, δεν μπορεί με κανέναν τρόπο να ταυτίζεται με το μηδέν, που, απ' αυτή την έννοιά του, δεν υπάρχει. Αυτή η παρατήρησή μας, όπως θα δούμε, έχει τεράστιες συνέπειες.

Η ματεριαλιστική σκέψη των ατομικών φιλοσόφων δεν είχε προσέξει φαίνεται αρκετά την άποψη του Παρμενίδη, που επέμενε, ότι υπάρχει μόνο το είναι, το ον δηλαδή, κι ότι το μη είναι, το μηδέν δεν υπάρχει. Κι ακόμη, ότι δεν είναι δυνατόν ούτε να νοήσουμε το μη ον, γιατί είναι αδιανόητο, και ανέκφραστο, αφού το να νοήσουμε, σημαίνει να νοήσουμε κάτι που υπάρχει, κι έτσι είναι το ίδιο η νόηση και το είναι, σα νόηση του είναι.

Ο Παρμενίδης και ο Δημόκριτος, ακολουθώντας την προσωκρατική φιλοσοφική αντίληψη, δέχονται και οι δύο, ότι το μη ον και το κενό ταυτίζονται, και σαν έννοιες και σαν καταστάσεις. Για εκείνη την αρχαϊκή εποχή της φιλοσοφίας το μη ον, ή μηδέν δεν ήταν μόνον έννοια, αλλά και υπαρκτή κατάσταση, που σ' αυτή αντιστοιχούσε το κενό. Αλλά, ο Παρμενίδης, αποτελώντας όλως αποκλειστική τιμητική εξαίρεση, δε δεχόταν την ύπαρξη του μη όντος. Δεχόταν μόνο την ύπαρξη του όντος. Κι αυτή είναι η τεράστια σημασία αυτού του γίγαντα της προσωκρατικής φιλοσοφίας. Ο Δημόκριτος δε δεχόταν μόνο την ύπαρξη του όντος, αλλά εξίσου και την

ύπαρξη του μη όντος και του κενού. Ο Παρμενίδης είχε δίκιο που δε δεχόταν την ύπαρξη του μη όντος, γιατί εξ ορισμού αυτό δεν υπάρχει, αλλά έσφαλλε που δεν παραδεχόταν την ύπαρξη του κενού. Κι έτσι δεν έβλεπε όλο το ον, αλλά ένα μέρος του μόνον. Και ποιός μάλιστα. Ακριβώς ο μεγάλος φιλόσοφος που πρώτος μίλησε για την ολότητα του όντος. Αντίθετα ο Δημόκριτος είχε δίκιο που δεχόταν την ύπαρξη του κενού, αλλά έσφαλλε, όταν δεχόταν ότι το μη ον υπάρχει. Και ο Δημόκριτος, καθώς δεχόταν την ύπαρξη των ατόμων και του κενού, έβλεπε την ολότητα του όντος, έστω κι αν ταύτιζε το κενό με το μη ον. Όπως είναι φανερό, η εσφαλμένη ταύτιση των διάφορων, όπως και οι λέξεις που τις εκφράζουν, εννοιών του μη όντος και του κενού, προκάλεσε την ασυνεννοησία και τη σύγχυση στην τόσο αρχαία, αλλά και τόσο διδακτική, αυτή συζήτηση.

ΑΠΟΣΑΦΗΝΙΣΗ ΤΗΣ ΔΙΑΚΡΙΣΗΣ

Αν λοιπόν το κενό δεν μπορεί να ταυτίζεται με το μη ον και το μηδέν, τότε πρέπει να διαχωρίσουμε τις έννοιες του κενού και του μηδενός. Κι αυτό γίνεται για πρώτη φορά μέσα σ' ολόκληρη την ιστορία της φιλοσοφίας, αφού μέχρι σήμερα ολόκληρη η φιλοσοφία εταύτιζε τις έννοιες του μη όντος και του κενού. Εδώ συντελείται, για πρώτη φορά, η διαστολή της έννοιας του κενού από την έννοια του μη όντος. Οι έννοιες του κενού και του μη όντος διακρίνονται. Αυτή είναι η μεγάλη διάκριση στην οποία προβαίνουμε.

Την έννοια του κενού τη δεχόμαστε, όπως και είναι, σα συμβολική αναπαράσταση μιας κατάστασης της φύσης. Σα μια έννοια δηλαδή που εκφράζει και αντιστοιχεί σε μια υπαρκτή κατάσταση. Κι αυτή η υπαρκτή κατάσταση είναι η έκταση. Ενώ, την έννοια του μηδενός την δεχόμαστε σα μια γυμνή, κενή έννοια, στην οποία δεν αντιστοιχεί καμμία υπαρκτή κατάσταση, και ακριβώς είναι η άρνηση της ύπαρξης κάθε κατάστασης.

ΔΥΟ ΦΥΣΕΙΣ ΔΕΝ ΥΠΑΡΧΟΥΝ

Αν λοιπόν το κενό δεν ταυτίζεται με το μηδέν, τότε απομένουν σα θεμελιακά συστατικά της ύπαρξης το ον και το κενό. Αλλά, τι συμβαίνει εδώ; Έχουμε άραγε, όπως νόμιζε κι έγραφε ο Λουκρήτιος, δύο φύσεις, δύο χωριστές καταστάσεις της φύσης, τα άτομα, δηλαδή το ον, και το κενό, που καθεμιά της είναι αυθυπόστατη και καθαρή και δεν αναμιγνύεται με την άλλη;

Αλλά δυο φύσεις δεν μπορούν να υπάρχουν. Η φύση είναι μία. Εν το παν. Εφαρμόζοντας εδώ τη σύγχρονη θεωρία των συστημάτων, που δέχεται ότι κάθε σύστημα έχει μία και μόνο μία κατασκευαστική αρχή, θα δεχθούμε ότι ο κόσμος αποτελεί ένα και ενιαίο σύστημα, και δεν μπορεί να διέπεται και να εξηγείται παρά μόνο από μία και μόνο αρχή. Εν το παν. Μεγάλος αυτός ο λόγος, για να επαναλάβουμε τον Μέλισσο.

Αν λοιπόν η φύση είναι μία και μόνο μία, τότε δεν μπορεί το ον και το κενό να αποτελούν δύο ξεχωριστές, αυθυπόστατες και μη αναμιγνυόμενες φύσεις, όπως καλόπιστα ήθελε ο υπέροχος Λουκρήτιος, που έγραψε τη μεγαλειώδη φράση για τους άπειρους κόσμους μέσα στο άπειρο κενό. Αλλά, κατ' ανάγκη, αφού η φύση είναι μία

και μόνη, πρέπει το ένα να αναχθεί στο άλλο. Ή το ον θα αναχθεί στο κενό, σα μια περίπτωση του, σα μια μορφή του, ή, αντίθετα, το κενό θα αναχθεί στο ον σα μια μορφή του. Η ενιστική αντίληψη της φύσης και του κόσμου δεν επιτρέπει άλλη εκλογή, παρά ανάμεσα στο ον και στο κενό σα βασικές υποστάσεις της ύπαρξης. Κι ως μη ξεχνάμε, ότι η έλλειψη ενισμού από μια θεωρία αποτελεί τη βάση της αναίρεσής της.

Αν όμως, το ον και το κενό, σαν εξίσου υπαρκτά και τα δύο, συναντιώνται και ενώνονται μέσα στην έννοια της ύπαρξης, τότε, ον και κενό πρέπει να συμπίπτουν, και το ον να είναι το κενό, και το κενό το ον. Φτάνουμε έτσι στον αναγκαστικό ταυτισμό τους μέσα στη βασική υπόσταση της ύπαρξης.

Η ΚΟΣΜΟΛΟΓΙΚΗ ΑΠΟΔΕΙΞΗ

Αλλά είναι δυνατό το κενό να είναι το ον; Να κάτι που παρουσιάζεται σαν το πιο αλλόκοτο και απαράδεχτο πράγμα. Ας ερευνήσουμε λοιπόν βαθιά και προσεχτικά το θέμα μας.

Σ' αυτό το σημείο θα χρησιμοποιήσουμε, σα μια απάντηση στο τελευταίο ερώτημα, μια βασική μέτρηση, μια κρίσιμη μέτρηση της σύγχρονης κοσμολογίας, του τμήματος της φυσικής επιστήμης, που σήμερα απαρτίζει την επιστήμη του σύμπαντος. Η μέτρηση αυτή είναι η μέση πυκνότητα του σύμπαντος. Προκαταρκτικά σημειώνουμε, ότι η ύλη θεωρείται σήμερα, από τη φυσική επιστήμη, σα μια μορφή της ενέργειας, και συνεπώς περιλαμβάνεται σ' αυτή και αναφέρεται μ' αυτή. Σύμφωνα λοιπόν μ' αυτή τη μέτρηση, η μέση πυκνότητα της ενέργειας στο σύμπαν είναι: 0,000 000 000 000 000 000 000 000 003 16 του χιλιόγραμμου κατά κυβική παλάμη. Και αυτή η μέση πυκνότητα του σύμπαντος αντιπροσωπεύεται παραστατικά από .2 άτομα υδρογόνου κατά κυβικό μέτρο κενού. Αν δε περάσουμε στο διαγαλακτικό διάστημα, από το οποίο κύρια αποτελείται το σύμπαν, η μέση πυκνότητα της ενέργειας σ' αυτή την περιοχή, πέφτει στο 1 άτομο υδρογόνου κάθε 17000 κυβικά μέτρα κενού. Χάος δηλαδή εκτείνεται μεταξύ των γαλαξιών. Όπως βλέπετε το σύμπαν είναι ένα πολύ αραιό κενό. Αυτά σημαίνουν, ότι το σύνολο της ενέργειας του σύμπαντος είναι μια απειροελάχιστη ποσότητα σχετικά με το σύνολο του άπειρου κενού του σύμπαντος, κι ότι ακόμη το σύνολο της ενέργειας περιέχεται από το σύνολο του κενού.

Αυτή η σχέση περίκλεισης του συνόλου της ενέργειας από το σύνολο του κενού σύμπαντος εμφανίζει, σύμφωνα με τη θεωρία των συνόλων, το σύνολο της ενέργειας του σύμπαντος, E, σαν ένα υποσύνολο του βασικού συνόλου του κενού του σύμπαντος, K. Και με μαθηματικά σύμβολα θα έχουμε: $E \subset K$. Αν τώρα ενώσουμε το υποσύνολο του συνόλου της ενέργειας του σύμπαντος, με το βασικό σύνολο του κενού σύμπαντος, όπως αυτά συμβαίνει να είναι ενωμένα μέσα στη φύση, θα έχουμε σαν αποτέλεσμα το βασικό σύνολο του σύμπαντος, που είναι βέβαια το κενό. Και συμβολικά θα έχουμε: Αν $E \subset K$, τότε $E \cup K = K$.

Αυτό αποδεικνύει ότι η ενέργεια είναι μια μορφή του κενού. Και από λογική άποψη το βασικό σύνολο καθορίζει τη φύση του υποσυνόλου. Κι αν η ενέργεια δεν είναι παρά μια μορφή του κενού, τότε το κενό είναι η ουσία, τότε το κενό είναι το ον. Κι αυτό δεν είναι τίποτα λιγότερο από την ανακάλυψη του όντος.

Το γεγονός ότι η επιστήμη της κοσμολογίας μετράει τη μέση πυκνότητα του σύμπαντος, φέρνει δηλαδή σε μια ποσοτική σχέση την ενέργεια με το κενό, πρέπει να αφυπνίσει τη φυσική επιστήμη, και αφού θυμηθεί, ότι η ποσότητα είναι εξίσου απόλυτη, όπως και η απόσταση στα μαθηματικά, να καταλήξει στην εγκατάλειψη της αστήρικτης πια θεωρίας του σχετικού κενού. Αν κάτι είναι σχετικό προς το άλλο, αυτό βέβαια είναι περισσότερο το υποσύνολο προς το βασικό σύνολο, και όχι αντίστροφα. Γιατί αυτό που χαρακτηρίζει το άλλο, αυτό που ορίζει το άλλο, είναι βέβαια το βασικό σύνολο, και όχι το υποσύνολό του. Η φύση του περιέχοντος βασικού συνόλου καθορίζει τη φύση του περιεχομένου υποσυνόλου, και όχι αντίστροφα.

ΣΥΜΠΑΝ ΚΑΙ ΕΝΕΡΓΕΙΑ

Το μόνο υπαρκτό άπειρο που γνωρίζουμε είναι το Σύμπαν, που, όπως είδαμε, αποτελείται προπαντός από το κενό. Γνωρίζουμε από τα μαθηματικά, ότι στο άπειρο δεν μπορούμε, ούτε να προσθέσουμε, ούτε ν' αφαιρέσουμε τίποτα. Το άπειρο παραμένει άπειρο, αψηφώντας τις αριθμητικές μας πράξεις πάνω σ' αυτό. Ας δεχθούμε όμως το άτοπο, ας ενεργήσουμε, δηλαδή, με την απαγωγή στο άτοπο, και ας προσθέσουμε το σύνολο της ενέργειας του σύμπαντος, E , στο άπειρο κενό του σύμπαντος, ∞ . Το αποτέλεσμα θα είναι: $\infty + E = \infty$. Το άπειρο σύμπαν παρέμεινε πάλι άπειρο, σα να μην είχε προστεθεί τίποτα. Ας αφαιρέσουμε τώρα το σύνολο της ενέργειας του σύμπαντος από το άπειρο κενό του σύμπαντος. Το αποτέλεσμα θα είναι: $\infty - E = \infty$. Το άπειρο σύμπαν παρέμεινε πάλι άπειρο, όπως και ήταν. Αλλά, υπάρχει περίπτωση, μέσα στην ιστορία του σύμπαντος, που μπορούν να συμβαίνουν αυτές οι προσθαφαιρέσεις; Όσο κι αν φανεί περίεργο, μοιάζει σα να υπάρχουν και οι δύο περιπτώσεις, όσο απίθανες κι αν κατ' αρχήν παρουσιάζονται. Σύμφωνα με τις κρατούσες κοσμολογικές θεωρίες, πριν από τη μεγάλη έκρηξη το σύμπαν ήταν κενό. Αλλά αυτή η έκρηξη στάθηκε η έκλυση ενέργειας που τελικά παρήγαγε, με μια παρατεταμένη και πολύμορφη διαδικασία, το σύνολο των γαλαξιών. Έτσι παρουσιάζεται σα να προστέθηκε η ενέργεια στο άπειρο σύμπαν. Όταν πάλι σχηματισθεί η μέγιστη μαύρη τρύπα, που θα είναι ισομεγέθης με το σύμπαν, θα απορροφήσει όλη την ενέργεια του σύμπαντος, που θα καταρρεύσει επιστρέφοντας στο άπειρο κενό. Όπου μοιάζει σα να έγινε μια αφαίρεση από το σύμπαν, η αφαίρεση του συνόλου της ενέργειας. Βέβαια στο σύμπαν δεν προστίθεται, ούτε αφαιρείται τίποτα, γιατί, απ' αυτόν τον ορισμό του, περιλαμβάνει τα πάντα. Όλ' αυτά όμως μας βοηθάνε να καταλάβουμε, ότι η παρουσία, ή η απουσία, η δημιουργία ή η εκμηδένιση του συνόλου της ενέργειας, αφήνει αδιάφορο το σύμπαν στη μεγαλειώδη απειρότητά του. Αυτή η διαρκής ανακύκλωση μεταξύ ενέργειας και κενού στο σύμπαν φανερώνει πόσο η ενέργεια παρουσιάζεται σα μια μορφή του κενού, που πάντα παραμένει το βασικό και άπειρο σύνολο του σύμπαντος. Όλ' αυτά μας οδηγούν και πάλι στο βασικό συμπέρασμα, ότι η ενέργεια δεν είναι παρά μια μορφή του κενού, κι ότι, κατ' ανάγκη, το ον είναι το κενό.

Και σ' αυτό το σημείο πρέπει να τονίσουμε κάτι πολύ σημαντικό. Καθώς βλέπαμε τον συσχετισμό ενέργειας και κενού μέσα στο σύμπαν, παρατηρούσαμε αυτόν το συσχετισμό μέσα στη μέγιστη ολότητα του σύμπαντος, γιατί το ον υπάρχει, σαν ον,

μόνον ολόκληρο· και μέσα σ' αυτή την ολότητά του μόνον αποκαλύπτει ποιά είναι η χαρακτηριστική του φύση. Μόνον η πλήρης γνώση του όντος καθιστά σαφή τη φύση του. Κι αυτή η πλήρης γνώση του όντος συντελείται μόνον όταν γνωρίσουμε όλα τα μέρη του όντος στην αλληλοκαθοριζόμενη ενότητά τους με την ολότητά του. Κι αυτή η πλήρης, ολική και σαφής γνώση του όντος είναι μόνον η γνώση του σύμπαντος, γιατί μόνο το σύμπαν είναι το ον, και όχι ένα μέρος του μόνον.

ΕΝΔΟΣΚΟΠΗΣΗ ΤΗΣ ΕΝΕΡΓΕΙΑΣ

Εξετάσαμε το συσχετισμό ενέργειας και κενού μέσα στο σύμπαν. Τώρα θα περιορισθούμε μόνο στον κόσμο της ενέργειας. Θα εισχωρήσουμε μέσα σ' αυτόν για να εξακριβώσουμε, αν τουλάχιστον αυτή η περιοχή του σύμπαντος παραμένει πλήρης, ή αντίθετα διαπεράται κι αυτή από το κενό.

Αν το σύνολο της ενέργειας του σύμπαντος αποτελείται κατά τα 92% από άτομα υδρογόνου, κι αν μέσα σ' αυτό το άτομο του υδρογόνου μόνον το 1/10.000 του όγκου του αντιπροσωπεύει το σύνολο της ενέργειας του ατόμου, ενώ τα 9.999/10.000 μέρη του αποτελούνται από το σύνολο του κενού, τότε η ενέργεια, όχι μόνο διαπεράται από το κενό, αλλά στο μέγιστο μέρος της αποτελείται από το κενό. Αν βέβαια δεχθούμε ότι ο πυρήνας και το ηλεκτρόνιο του ατόμου του υδρογόνου είναι κάτι διάφορο από απλές και μόνο κυματικές διαταραχές του κενού. Αλλά αν δεν είναι έτσι, τα πάντα δεν είναι πια παρά μορφές του κενού. Γεγονός που επαληθεύεται, αν και σ' αυτή την περίπτωση εφαρμόσουμε τη θεωρία των συνόλων. Γιατί και πάλι θα έχουμε: $\varepsilon \subset \kappa \rightarrow \varepsilon \cup \kappa = \kappa$. Χρησιμοποιούμε εδώ πεζά στοιχεία, επειδή αναφερόμαστε στον μικρόκοσμο του ατόμου.

Κι ό,τι συμβαίνει μέσα στο άτομο του υδρογόνου, καθόσο αφορά τον συσχετισμό ενέργειας και κενού, επαναλαμβάνεται, σε διάφορο βέβαια βαθμό, και στα άτομα των άλλων στοιχείων, με πάντοτε μέγιστο συστάτικό το κενό και απειροελάχιστη την παρουσία της ενέργειας.

Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΚΕΝΟ

Και ο άνθρωπος, που, σε έσχατη ανάλυση, ανάγεται κι αυτός σε μια σύνθεση ατόμων διαφόρων στοιχείων, περιέχει τόσο πολύ κενό στο σώμα του, και σ' αυτόν τον εγκέφαλό του ακόμη, όσο ποτέ δε φαντάστηκαν οι εγκέφαλοι εκείνοι, που, αφού κορέστηκαν με την ψευδαίσθηση της πληρότητάς τους, πρόβαλαν αυτή την πληρότητα και στον κόσμο που μας περιβάλλει, αποκλείοντας, απόλυτα και με φανατική έξαψη, την ύπαρξή του, παρ' όλ' αυτά, πανταχού παρόντος και τα πάντα πληρούτος κενού. Και ακόμη ο άνθρωπος δε θα μπορούσε ούτε ν' αναπνεύσει, αν το κενό του διαστήματος, που φτάνει μέχρι την επιφάνεια της Γης, δεν καθιστούσε τόσο αραιή την ατμόσφαιρα, ώστε να την κάνει εισπνεύσιμη. Γιατί η πυκνότητα της ατμόσφαιρας δεν ανέρχεται παρά μόνο σε 1,29 του γραμμαρίου κατά κυβική παλάμη. Το μέγιστο μέρος του όγκου της ατμόσφαιρας που αναπνέουμε αποτελείται από κενό. Και πώς να μη θυμηθεί κανείς εδώ τους Πυθαγόρειους, που έλεγαν ότι ο Ουρανός εισπνέει το κενό του Απείρου. Έτσι ο άνθρωπος δεν αποτελείται μόνο στο μεγαλύτερο μέρος του από το κενό, αλλά και ζει μέσα, αν όχι στο απόλυτο κενό, πράγμα ανέφικτο, καθόσο ασφυκτικό, οπωσδήποτε όμως μέσα σ' ένα σχετικό κενό.

Αλλά να μη μας διαφεύγει ότι κι αυτό το σχετικό κενό ανάγεται στο απόλυτο κενό, αν, όπως δείξαμε, κάθε μορφή ενέργειας δεν είναι, σ' έσχατη ανάλυση, παρά μια μορφή του κενού. Ο άνθρωπος όμως, αποκρούοντας το απόλυτο κενό, σα μια κατάσταση που τον αρνείται απόλυτα, κατάληξε με τον ψυχολογικό μηχανισμό άμυνάς του ν' αρνηθεί την ύπαρξη του κενού με τον ταυτισμό του με το μη ον. Και απ' αυτή την ψυχολογική απόκρουση και κατάργηση του κενού, ο άνθρωπος εμποδίστηκε να αντιληφθεί τη μεγίστη σημασία του κενού μέσα στον κόσμο.

ΤΟ ΚΕΝΟ ΕΙΝΑΙ Η ΥΠΑΡΞΗ

Ο κόσμος γεννήθηκε μέσα στο διάστημα, και κατ' ανάγκη, από το διάστημα. Το διάστημα είναι το άπειρο κενό που μας περιβάλλει, και που μέσα του δε ζούμε μόνο, αλλά και γεννηθήκαμε απ' αυτό. Ο κόσμος λοιπόν γεννήθηκε μέσα στο κενό, και, κατ' ανάγκη, από το κενό. Το κενό είναι η μήτρα του κόσμου. Η πραγματικά έσχατη αναγωγή των πάντων, δεν μπορεί να είναι παρά η αναγωγή στο κενό, γιατί πέρα απ' αυτό δεν υπάρχει καμιά άλλη αναγωγή, αφού δεν υπάρχει τίποτα το στοιχειωδέστερο. Το κενό είναι η απλούστερη κατάσταση της φύσης.

Το κενό είναι η ύπαρξη. Γιατί μόνον αυτό δεν μπορεί να πάψει ποτέ να υπάρχει. Κάθε άλλο δε θα μπορούσε να έχει την αντοχή της αιωνιότητας. Δεν υπάρχει καμιά δύναμη που να μπορεί να καταλύσει το κενό. Και μόνο από ένα ακατάλυτο στοιχείο μπορούσε να αποτελεσθεί, η αιώνια διάρκεια της ύπαρξης. Αυτή είναι η δύναμη της αλήθειας. Όσοι μπορούν θα την αντιληφθούν. Ου βέβαια παντός πλειν ες Κόρινθον. Το φως όμως λάμπει, κι όσοι έχουν μάτια να το δουν, θα το θαυμάσουν.

ΚΕΝΟ ΚΑΙ ΚΙΝΗΣΗ

Με βάση τη γενική θεωρία της σχετικότητας, ο Αϊνστάϊν πρότεινε ένα μοντέλο του σύμπαντος. Την ίδια εποχή, ο μεγάλος Ολλανδός αστρονόμος, Βίλλεμ Ντε Σίττερ, και με βάση πάλι την ίδια γενική θεωρία της σχετικότητας, πρότεινε ένα άλλο μοντέλο του Σύμπαντος. Το κενό Σύμπαν. Αργότερα, χαρακτήρισαν το σύμπαν του Αϊνστάϊν, σαν ύλη χωρίς κίνηση, και το κενό σύμπαν του Ντε Σίττερ, σαν κίνηση χωρίς ύλη. Θα μπορούσαμε έτσι να πούμε ότι το σύμπαν του Ντε Σίττερ ήταν ένα κενό σύμπαν με μόνη την κίνηση μέσα του. Αν όμως δεχθούμε, το κενό σύμπαν και την κίνηση, θα είχαμε δύο εξηγητικές αρχές, που βέβαια αντιβαίνουν στην ενότητα του συστήματος του σύμπαντος. Θα πρέπει, λοιπόν, να τροποποιηθεί κάπως αυτή η υπόθεση. Μπορούμε να υποθέσουμε, ότι το κενό σύμπαν, ασταθές, απ' αυτή τη φύση του κενού, παράγει, απ' αυτή την αστάθεια του κενού, την κίνηση, την αυτοκινησία του κενού, κι απ' αυτή το σύνολο των φαινομένων του σύμπαντος. Μια διαρκής διακύμανση του αυτοκίνητου κενού, λόγω της φυσικής του διαρκούς αστάθειας, γράφει την ιστορία του σύμπαντος. Έτσι, το εντελώς παθητικό κενό του Δημόκριτου, υποκαθίσταται από ένα ενεργό κενό, μοναδική και αέναη πηγή όλων των μεταβολών του σύμπαντος.

ΟΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΙΔΙΟΤΗΤΕΣ ΤΟΥ ΚΕΝΟΥ

Το κενό είναι η έκταση καθεαυτή. Η έκταση είναι μια συνεχής και διαρκής επέκταση του εαυτού της. Είναι συνεχής με την έννοια ότι είναι αδιάκοπη. Είναι μια

συνεχής, προς κάθε κατεύθυνση, σφαιρική, αυτοεπέκταση της υπόστασής της. Η έκταση είναι διαρκής με την έννοια της αιωνιότητας. Η διάρκεια είναι η αιωνιότητα. Δεν υπάρχει έκταση που δεν διαρκεί, και διάρκεια που δεν εκτείνεται. Αυτή η ίδια η ύπαρξη είναι μια έκταση που διαρκεί. Το κενό, σαν έκταση, είναι η πρωταρχική και αιώνια κατάσταση της ύπαρξης. Το βασικό κριτήριο της ύπαρξης είναι η ύπαρξη μέσα στην έκταση.

Η έκταση, σα συνεχής, είναι το συνεχές. Και ένα μόνο συνεχές υπάρχει. Αν υπήρχαν δύο, ή περισσότερα, το ένα θα διάκοπτε το άλλο, κι έτσι κανένα δε θα ήταν συνεχές. Το συνεχές δεν έχει αρχή και τέλος, δεν έχει όρια, γιατί τότε θα διακοπτόταν απ' αυτά τα όρια, και θα έπαυε να είναι συνεχές. Το συνεχές, σα χωρίς αρχή και τέλος, σαν απεριόριστο, σα συνεχής διαδοχή του εαυτού του, είναι το άπειρο. Η έκταση, σα συνεχής, είναι άπειρη. Και ένα μόνο άπειρο επίσης υπάρχει. Αν υπήρχαν δύο, ή περισσότερα, το ένα θα αποτελούσε όριο για το άλλο, κι έτσι κανένα άπειρο δε θα υπήρχε. Η έκταση, σα συνεχής και άπειρη, περιλαμβάνει τα πάντα, σα μορφές της, κι έτσι είναι το σύμπαν. Και απ' αυτόν τον ορισμό του σύμπαντος, ένα μόνο σύμπαν υπάρχει. Έκταση, διάρκεια, συνεχές, άπειρο και σύμπαν ταυτίζονται. Δεν μπορούν παρά να είναι ένα, γιατί, όπως δείξαμε, δε θα μπορούσαν να είναι περισσότερα.

Καθώς η έκταση είναι το μόνο συνεχές, διαρκές, άπειρο και σύμπαν, παρουσιάζει έτσι και την ιδιότητα της μοναδικότητας. Αυτή η μοναδική, συνεχής, διαρκής, άπειρη και συμπαντική υπόσταση της έκτασης, είναι, απ' αυτά τα υποστασιακά χαρακτηριστικά της, η μοναδική άναρχη, ατελεύτητη και ακατάλυτη κατάσταση της ύπαρξης. Μια έκταση που διαρκεί είναι η ουσία της αιωνιότητας της ύπαρξης.

Η έκταση, μη όντας σώμα, δεν έχει τη σταθερότητά του σώματος, κι έτσι, απ' αυτή τη φύση της, είναι πάντα ασταθής και αεικίνητη. Είναι η πηγή της αεικινήσιος της ύπαρξης. Έτσι, η πάντα ασταθής και αεικίνητη έκταση παράγει την κίνηση του σύμπαντος. Και η αλληλοδιαδοχή των φαινομένων που επακολουθεί μας προκαλεί την έννοια του χρόνου. Αλλά ο χρόνος δεν είναι παρά μόνο το μέτρο της διάρκειας των φαινομένων.

Μέχρι εδώ μιλούσαμε για τις ιδιότητες της έκτασης, ώστε να δείξουμε, μ' αυτόν τον έμμεσο, και αντικειμενικότερο τρόπο, τις ιδιότητες του κενού, αφού το κενό είναι η έκταση. Από δω και πέρα, θ' αρχίσουμε να συνδυάζουμε την έκταση με το κενό συνεχίζοντας την αναφορά κι άλλων ιδιοτήτων, ωστόσο, τελικά, τις απαριθμούμε όλες μαζί.

Αν, κατά τη γενική θεωρία της σχετικότητας, η βαρύτητα είναι μια ιδιότητα του διαστήματος, δηλαδή του κενού, τότε, η βαρύτητα είναι μία ιδιότητα του κενού.

Η έκταση, σαν κενό, χαρακτηρίζεται από την ιδιότητα του μεγίστου. Είναι η μέγιστη κατάσταση της ύπαρξης, που σα σύμπαν περιλαμβάνει τα πάντα. Αλλά έχει κι άλλες μέγιστες ιδιότητες. Η μέγιστη ταχύτητα της ηλεκτρομαγνητικής ενέργειας, η ταχύτητα του φωτός, παρουσιάζεται μόνο μέσα στην κενή έκταση. Η μέγιστη διαπερατότητα, τόσο με την ενεργητική, όσο και με την παθητική έννοια, ανήκει και πάλι στην κενή έκταση. Το κενό διαπεράται απ' όλα, και διαπερά τα πάντα.

Η κενή έκταση έχει και την ιδιότητα του ελάχιστου. Όπως τη μηδενική θερμοκρασία. Το μέγιστο σε έκταση κενό δεν παρουσιάζει όμως αντίφαση, αν έχει θερμο-

κρασία μηδέν. Γι' αυτό μας βεβαιώνει ή ελάχιστη θερμοκρασία του σύμπαντος.

Άλλη ιδιότητα της κενής έκτασης είναι η ενότητά της. Η κενή έκταση χαρακτηρίζεται από τη μέγιστη ενότητα με την απόλυτη καθαρότητα που τη συνιστά. Τίποτα πιο ομοειδές από την κενή έκταση. Η έκταση, δηλαδή το κενό καθεαυτό, διακρίνεται από την απόλυτη ενότητα.

Η έκταση, το κενό, δεν έχει σχήμα. Η έκταση είναι άμορφη. Το ον καθεαυτό, το κενό, δεν έχει μορφή. Έσφαλε λοιπόν ο Πλάτων, όταν είδε την ιδέα, τη μορφή δηλαδή, σαν το ον. Το ον δεν είναι μια μορφή του κόσμου, ένα στοιχείο του κόσμου, αλλά η γενικότατη κατάσταση της ύπαρξης, που μέσα σ' αυτή, κι απ' αυτή παράγονται τα πάντα. Και η γενικότατη αυτή κατάσταση είναι βέβαια η έκταση του άπειρου κενού.

Η άμορφη έκταση είναι αόρατη, άθικτη και ασύλληπτη. Γι' αυτό πολλές φορές αμφισβητήθηκε από ένα ον, που δεν αντιλαμβάνεται παρά μόνο ότι βλέπει, αγγίζει και συλλαμβάνει για να βεβαιωθεί. Γι' αυτό αποτελεί το μέγιστο κατόρθωμα να μπορέσεις να δεις το αόρατο, να αγγίξεις το άθικτο, και να συλλάβεις το ασύλληπτο, για να μπορέσεις να νοήσεις το κενό.

Ό,τι αποδώσαμε στην έκταση, σαν ιδιότητά της, μπορούμε τώρα να την αποδώσουμε και στο κενό, αφού αυτό είναι η έκταση.

Οι βασικές ιδιότητες λοιπόν του κενού είναι: Η έκταση. Η διάρκεια. Το συνεχές. Το άπειρο. Η συμπαντικότητα. Η μοναδικότητα. Η αστάθεια. Το ακίνητο. Η βαρύτητα. Το μέγιστο. Το ελάχιστο. Η διαπερατότητα. Η ενότητα. Το άμορφο. Το αόρατο. Το άθικτο. Το ασύλληπτο.

Κι εδώ μπορεί να γεννηθεί η απορία, μα πως είναι δυνατό το κενό να έχει και τις αντίθετες ιδιότητες, και σχεδόν όλες τις ιδιότητες; Αλλά, αν όλα είναι μορφές του κενού, τότε πια αυτή η απορία διαλύεται.

Αυτές τις ιδιότητες του κενού, και μ' αυτή περίπου την τάξη, μπορούμε να αναφέρουμε σήμερα. Αλλά, καθώς το κενό μόλις σήμερα γίνεται το αντικείμενο μιας όλο και μεγαλύτερης και πλατύτερης έρευνας, οι ιδιότητες που απαριθμήσαμε, μπορούν να αυξηθούν, ή να ελαττωθούν, συντιθέμενες μεταξύ τους, ή τέλος, να λάβουν μια διαφορετική έκφραση. Να μη μας διαφεύγει, ότι το αόρατο, άθικτο και ασύλληπτο κενό, δεν το γνωρίζουμε ακόμη τόσο, όσο θα θέλαμε και όσο θα έπρεπε, αφού αυτό είναι το ον. Γνωρίσαμε ποιό είναι το ον, αλλά δε γνωρίζουμε ακόμη αρκετά πως είναι και τι είναι το ον. Βλέπετε, όπως πολύ σωστά έλεγε ο Ηράκλειτος, η φύση αρέσκεται να κρύβεται. Και πουθενά δεν κρύφτηκε τόσο πολύ, όσο μέσα στο κενό. Αφού εκεί τοποθέτησε τον εαυτό της, το ον, δηλαδή, ώστε να μη μπορούμε να την ανακαλύψουμε, παρά μόνον όταν θα κατορθώσουμε να διανοηθούμε το αδιανόητο, ότι η φύση είναι το κενό. Εννοούσε να μας υποβάλλει στη μέγιστη δοκιμασία, πριν μας παραδώσει το μεγάλο και αφάνταστο μυστικό της ύπαρξής της. Και πραγματικά μόνον η μέγιστη δοκιμασία ταίριαζε για το μέγιστο έπαθλο.

Η ΓΕΝΕΣΗ ΑΠΟ ΤΟ ΤΙΠΟΤΑ

Η τελευταία κοσμολογική θεωρία για το νέο πληθωριστικό μοντέλο του σύμπαντος αποτελεί, αναμφισβήτητα, μια μεγάλη πρόοδο σχετικά με κάθε προηγούμενη κοσμολογική θεωρία. Ορισμένοι όμως από τους κοσμολόγους που τη διατύπωσαν,

δέχονται ότι το σύμπαν αναδύθηκε κυριολεκτικά από το τίποτα. Με την έννοια ότι προήλθε από μια κατάσταση που δεν υπήρχε, ούτε χώρος, ούτε χρόνος, ούτε ύλη. Αν βέβαια το σύμπαν γεννιέται κάποτε, και δεν είναι αντίθετα άναρχο και ατελεύτητο, καθόσο άπειρο. Η σκέψη τους, που δεν ομολογείται, φαίνεται να είναι, ότι αφού ο χώρος, ο χρόνος και η ενέργεια περιέχονται μόνον στο σύμπαν, δεν πρέπει, κατ' ανάγκη, να υπάρχουν πριν από τη γένεσή του, κι έτσι γεννιέται μέσα σε μια κατάσταση που δεν υπάρχει χώρος, χρόνος και ενέργεια. Αλλά αυτό σημαίνει να δεχθούμε, κατ' ανάγκη τουλάχιστον, τη δυνατότητα της ύπαρξης μιας κατάστασης της ύπαρξης που θα συνίσταται από την τέλεια ανυπαρξία, δηλαδή, από το τίποτα. Αυτό δίνει την εντύπωση, ότι αυτή η κοσμολογική θεωρία δε συνειδητοποιεί την κραυγάζουσα αντίφαση που αποτελεί η ύπαρξη της ανυπαρξίας, του τίποτα. Αλλά, από το τίποτα, τίποτα δεν παράγεται, γιατί απλούστατα, δεν υπάρχει εκείνο από το οποίο πρέπει κάτι να παραχθεί. Λέγοντας, τίποτα, αυτοί οι κοσμολόγοι, φαίνεται να μεταχειρίζονται αυτό το τίποτα σαν ένα υποκατάστατο του κενού. Αυτό το ίδιο το κενό όμως, μοιάζει να εξακολουθεί να είναι απωθημένο βαθιά στο υποσυνείδητό τους. Και τόσο ολική παραμένει ακόμη η απώθηση του κενού μέσα στη συνείδηση της σύγχρονης φυσικής επιστήμης, που αν και η νέα αυτή κοσμολογική θεωρία αναφέρει δύο άλλα είδη κενού, το πραγματικό κενό, εννοεί το κενό με το ελάχιστο ποσό ενέργειας, και το ψευδές κενό, δεν της έρχεται καθόλου η ιδέα να ασχοληθεί και με το απόλυτο κενό. Δέχεται να παραγάγει ολόκληρο το σύμπαν από το ανύπαρκτο τίποτα, παρά από το υπαρκτό κενό. Έτσι γίνεται καθαρά φανερό, πόσο σημαντική και εντελώς επίκαιρη, για την ορθή αντίληψη των φυσικών φαινομένων, είναι η επιμονή μας στη θεμελιώδη αντίληψη, ότι η ανυπαρξία είναι μόνο μια γυμνή και ακάλυπτη έννοια, που δεν αντιστοιχεί σε καμιά φυσική κατάσταση του σύμπαντος.

Η ΔΙΑΤΗΡΗΣΗ ΤΗΣ ΥΠΑΡΞΗΣ

Οι σύγχρονοι κοσμολόγοι δέχονται, ότι από την ακτινοβολία των ουράνιων σωμάτων, από τα ελεύθερα κινούμενα σώματα και από τα αέρια συνεχώς χάνεται ενέργεια μέσα σ' ένα διαρκώς επεκτεινόμενο σύμπαν. Στο ερώτημα, που πάει αυτή η ενέργεια που χάνεται, οι κοσμολόγοι απαντούν, πουθενά! Σ' αυτή την περίπτωση η ενέργεια δε διατηρείται στο σύμπαν. Έτσι αυθαίρετα, και εξίσου ασυλόγιστα, εγκαταλείπεται, σ' αυτή την περίπτωση, η βασική αρχή της διατήρησης της ενέργειας, πάνω στην οποία οικοδομήθηκε ολόκληρη η φυσική επιστήμη. Αλλά το σύμπαν δεν μπορεί να χάνει ενέργεια, για τον απλούστατο λόγο, ότι αυτή η ενέργεια, που υποτίθεται ότι χάνεται, δε θα μπορούσε να πάει πουθενά, αφού το σύμπαν περιλαμβάνει και περικλείει τα πάντα, και τίποτα δεν υπάρχει έξω απ' αυτό, γιατί περιλαμβάνει όλο το χώρο και συμπίπτει μ' αυτόν. Το να χάνει ενέργεια το σύμπαν δεν μπορεί να σημαίνει παρά ότι η ενέργεια αυτή εγκαταλείπει και εξέρχεται από το σύμπαν. Αυτό όμως έρχεται σε αντίθεση με τη βασική κοσμολογική αρχή της περικλήσης κάθε φυσικού φαινομένου μέσα στο σύμπαν. Αλλά αυτή τη βασική της αρχή η κοσμολογία, κατά έναν πολύ παράδοξο τρόπο, την ξεχνάει στο προκείμενο. Αν το σύμπαν χάνει ενέργεια, αφού αυτή δεν μπορεί να διαφύγει απ' αυτό, πού τότε πάει; Τι άλλο, εκτός από ενέργεια, υπάρχει μέσα στο σύμπαν; Υπάρχει βέβαια το ά-

πειρο κενό. Εκεί, λοιπόν, μέσα στο κενό πρέπει να υποθέσουμε ότι χάνεται η ενέργεια. Και αυτό δεν μπορεί να σημαίνει, παρά μόνο ότι η ενέργεια καταλύεται και μετασχηματίζεται σε κενό. Αλλά είναι δυνατό η ενέργεια να μετασχηματισθεί σε κενό; Είναι πολύ γνωστό, ότι η θεωρητική φυσική δέχεται την αυτόματη παραγωγή, όπως και απορρόφηση των σωματίων από το κενό. Δεν έχει ίσως ακόμη συνειδητοποιήσει αρκετά, το αναγκαίο συμπέρασμα, ότι αυτόματη απορρόφηση των σωματίων από το κενό, σημαίνει, στη γενίκευσή της, μετατροπή, μετασχηματισμό της ενέργειας σε κενό. Αν λοιπόν, η ενέργεια, μετατρέπεται σε κενό, τότε και ο νόμος της διατήρησης, όχι πλέον της ενέργειας, γιατί αυτή καταλύεται, αλλά της διατήρησης της ύπαρξης, διασώζεται. Το κενό είναι μια εξίσου φυσική κατάσταση με την ενέργεια, και μπορεί, αυτή η τελευταία να μετασχηματίζεται σε κενό. Γιατί όσα συνυπάρχουν μέσα στο σύμπαν, διαρκώς μεταβάλλονται από το ένα στο άλλο, υπακούοντας στη διαρκή διακύμανση των πάντων. Έτσι αποδείχεται, ότι η φυσική κατάσταση του κενού είναι απαραίτητη στη φυσική επιστήμη για να εξηγήσει όλα τα φαινόμενα του σύμπαντος. Ο νόμος της διατήρησης της ενέργειας δεν αρκεί πια. Δεν μπορεί να εξηγήσει το μετασχηματισμό της ενέργειας σε κενό. Κι αντί να πούμε και εδώ, όπως και αλλού λέει η σύγχρονη κοσμολογία, ότι εδώ δεν ισχύουν οι νόμοι της φυσικής, ας πούμε κάτι καλύτερο. Χρειάζεται να διατυπωθεί ένας νέος, γενικότερος νόμος, που να εξηγεί όλα τα φαινόμενα. Ο νόμος της διατήρησης της ύπαρξης. Αυτό εξ άλλου στο βάθος είναι το νόημα του νόμου της διατήρησης της ενέργειας. Τα φαινόμενα του σύμπαντος δεν μπορούν να κατανοηθούν και να εξηγηθούν στην ολότητά τους, αν περιορισθούμε μόνο στην απειροελάχιστη περιοχή της ενέργειας και στο νόμο διατήρησής της, αφήνοντας έξω το μέγιστο μέρος του σύμπαντος, το άπειρο κενό.

ΚΕΝΟ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΦΥΣΙΚΗ

Αλλά η αναγνώριση της σημασίας του κενού για τον κόσμο της ύπαρξης, η γενική και κατ' αρχήν αποδοχή του σαν οντολογικής βάσης του κόσμου, δε σημαίνει ότι γνωρίζουμε ακόμη καλά αυτή τη φύση του κενού. Όσα γνωρίζει σήμερα η φυσική επιστήμη για τον ελεύθερο χώρο, όπως αποκαλεί το κενό, δεν είναι ακόμη αρκετά. Η ανάπτυξη της επιστήμης βαδίζει βέβαια προς την πληρέστερη γνώση του κενού. Η παραδοχή από τη φυσική επιστήμη των κουάρκς, μαζί με τα λεπτόνια, σαν των βασικών συστατικών της ενέργειας, σημαίνει μια προσέγγιση προς το κενό, γιατί τα κουάρκς είναι ήδη εσωτερικά χωρίς δομή. Τα κουάρκς όμως και τα λεπτόνια δεν είναι ακόμη, ούτε η εξήγηση του φαινομένου της ενέργειας από ένα και μόνο συστατικό, ούτε η έσχατη αναγωγή της ενέργειας στο κενό, που παραμένει η κύρια και χαρακτηριστική κατάσταση του σύμπαντος. Όμως το ενιαίο σύστημα του σύμπαντος ζητάει την εξήγησή του από μια και μόνον αρχή. Αυτό ακριβώς προσπαθεί η φυσική επιστήμη να επιτύχει με τις Μεγάλες Ενοποιητικές Θεωρίες των τεσσάρων βασικών δυνάμεων της φύσης, της βαρύτητας, της ηλεκτρομαγνητικής, της ισχυρής και της αδύνατης δύναμης. Οι τρεις τελευταίες δυνάμεις θεωρούνται σήμερα ενοποιημένες. Απομένει η παραπέρα ενοποίησή τους με τη δύναμη της βαρύτητας. Πολλές σημαντικές θεωρίες έχουν διατυπωθεί, αλλά καμιά ακόμη δε διαθέτει την πειραματική επιβεβαίωση. Μια από τις σημαντικότερες παράγει όλες τις

άλλες βασικές δυνάμεις της φύσης από τη δύναμη της βαρύτητας. Κι όπως είδαμε, σύμφωνα με τη γενική θεωρία της σχετικότητας, η βαρύτητα είναι ιδιότητα του διαστήματος. Αν όμως το διάστημα είναι το κενό, τότε η βαρύτητα γίνεται ιδιότητα του κενού, κι έτσι φτάνουμε στην αναγωγή των βασικών δυνάμεων της φύσης στο κενό. Όλες, δηλαδή, οι άλλες βασικές δυνάμεις της φύσης ανάγονται στη βασικότερη δύναμη της βαρύτητας, και μέσα απ' αυτή, ανάγονται στο κενό, αφού η βαρύτητα είναι ιδιότητα του κενού. Το κενό, σα φορέας της βαρύτητας, αναδεικνύεται η συνεκτική δύναμη του σύμπαντος.

Οι βασικές δυνάμεις της φύσης, σαν πεδία που σχηματίζονται στο διάστημα, είναι υποσύνολα του διαστήματος, δηλαδή του κενού, και σα φαινόμενα του κενού, πρέπει να αναχθούν στο βασικό σύνολο του κενού, και να εξηγηθούν μόνο μ' αυτό.

Όλ' αυτά όμως, παραμένουν ακόμη μια γενική καταδεικτική υπόθεση, για το προς τα πού βαδίζει η σύγχρονη φυσική επιστήμη.

Η ΑΠΩΘΗΣΗ ΤΟΥ ΚΕΝΟΥ

Όλοι οι μέχρι σήμερα φιλόσοφοι, ανεξάρτητα, ταυτίζοντας το κενό με το μηδέν, είχαν αποκλείσει από τη σκέψη τους την περιοχή όπου βρισκόταν το ον, δηλαδή την περιοχή του κενού. Έτσι δεν μπόρεσαν ν' απαντήσουν στο βασικό ερώτημα της φιλοσοφίας, στο ερώτημα, ποιό είναι το ον. Και η φιλοσοφία έδινε την εντύπωση μιας ανεκπλήρωτης αποστολής. Η ίδια η φιλοσοφία αντίκρυζε μια καταλυτική αμφισβήτηση του εαυτού της, αφού δεν μπορούσε ν' απαντήσει στο ερώτημα που ήταν αυτός ο λόγος της ύπαρξής της, η νόηση και εξήγηση του κόσμου, η απάντηση δηλαδή στο θεμελιακό οντολογικό ερώτημα, ποιό είναι το ον.

Και εδώ γεννιέται το ερώτημα, γιατί τάχα τόσο μεγάλοι φιλόσοφοι, που κατάγασαν με το φως τους την ανθρωπότητα, δεν μπόρεσαν ν' απαντήσουν στο βασικό ερώτημα της φιλοσοφίας, στο οντολογικό ερώτημα, ποιό είναι το ον; Η πιθανότερη εξήγηση, του πολύ εντυπωσιακού αυτού φαινομένου, είναι η ακόλουθη. Οι φιλόσοφοι, σαν άνθρωποι κι αυτοί, με τον ενστικτώδη ψυχολογικό μηχανισμό άμυνας απέναντι στον τρόπο του απόλυτου κενού, την περιοχή που αρνείται στον άνθρωπο κάθε δυνατότητα ύπαρξης, απόκρουσαν και απώθησαν, γενικά και απόλυτα, την ιδέα του κενού, και την ταύτισαν με το μη ον. Οι άνθρωποι, δηλαδή, κατάργησαν ότι δεν τους άρεσε. Και διάπραξαν έτσι τη μεγαλύτερη αυθαιρεσία που θα μπορούσαν ποτέ να διαπράξουν. Και αφού το κενό ήταν το ίδιο με το μηδέν, δεν αναζήτησαν μέσα στο κενό το ον, αφού αυτό δεν μπορούσε να υπάρχει μέσα στο αντίθετό του, μέσα στην άρνησή του. Κι αυτό υπήρξε το μέγιστο λάθος της φιλοσοφίας. Γιατί την εμπόδισε ν' απαντήσει στο βασικό οντολογικό ερώτημα, που ήταν αυτός ο λόγος της ύπαρξής της. Έτσι βλέπουμε, πόσο μια συναισθηματική αντίδραση μπροστά στο αποτρόπαιο κενό, εμπόδισε τα μεγαλύτερα πνεύματα της φιλοσοφίας να αναζητήσουν και να βρουν το ον εκεί που υπήρχε, δηλαδή, μέσα στο κενό. Τόσο μεγάλη υπήρξε η ανασταλτική διάθλαση της σκέψης από μια συναισθηματική αντίδραση. Το αλόγιστο συναίσθημα ετύφλωνε την όραση της νόησης. Ένας μεγάλος αγώνας της φιλοσοφίας και της επιστήμης παραμένει πάντοτε η συνεχής προσπάθεια αποκλεισμού της συναισθηματικής διάθλασης της σκέψης.

Αλλά εμείς σήμερα, αποδείχνοντας ότι το ον είναι το κενό, απαντάμε, μ' αυτόν

τον τρόπο, στο βασικό ερώτημα της φιλοσοφίας, ποιό είναι το ον, κι έτσι πιστεύουμε ότι λύνεται το μεγαλύτερο πρόβλημα που είχε θέσει η φιλοσοφία στον εαυτό της.

Η έκφραση «η ύπαρξη του κενού» δε σημαίνει μόνο, ότι το κενό υπάρχει, αλλά και ότι η ύπαρξη είναι η ύπαρξη του κενού. Ότι το κενό είναι η ύπαρξη.

ΤΟ ΞΕΠΕΡΑΣΜΑ ΤΟΥ ΜΑΤΕΡΙΑΛΙΣΜΟΥ

Αν δεν υπάρχει μόνον η ύλη, ή το σύγχρονο ισοδύναμό της, με το οποίο την αναφέραμε, δηλαδή η ενέργεια, αλλά και το κενό, τότε η θεμελιακή οντολογική πρόταση του ματεριαλισμού ότι υπάρχει μόνον η ύλη, ανατρέπεται, κι έτσι ο υλισμός ξεπερνιέται.

Αλλά, επειδή το βάθος της ματεριαλιστικής σκέψης είναι ένας ισχυρισμός για το τι υπάρχει, τότε μοιάζει, σαν η μέχρι σήμερα ανέκφραστη βασική αρχή του ματεριαλισμού να ήταν, δέχομαι μόνο αυτό που υπάρχει. Αυτή η υπαρκτική αντίληψη, με την έννοια ότι δεχόμαστε μόνον αυτό που υπάρχει, ό,τι κι αν είναι αυτό που υπάρχει, έρχεται σήμερα να υποκαταστήσει τη ματεριαλιστική αντίληψη, σε μια κριτικότερη αντίληψη του κόσμου, που στηρίζεται στη βασική οντολογική αρχή, ότι η ύπαρξη είναι το κενό. Η υπαρκτική αυτή αντίληψη δεν έχει βέβαια καμιά σχέση με τον υπαρξισμό. Αναφέρεται στην ύπαρξη, και όχι στον υπαρξισμό. Κι αυτά για ν' αποφύγουμε τη σύγχυση. Κριτήριο της σαφήνειας παραμένει η διάκριση των εννοιών.

ΤΟ ΝΟΗΜΑ ΤΗΣ ΥΠΑΡΞΗΣ

Κανείς δεν περίμενε το κενό ν' αποδειχθεί η ουσία της ύπαρξης. Αλλά αυτή είναι η αλήθεια. Και η Ανδρεία, που είναι η αδελφή της Αλήθειας, μας υποχρεώνει να την ομολογήσουμε.

Αν το κενό είναι η ουσία της ύπαρξης, τότε ολόκληρη η ύπαρξη χάνει κάθε νόημα. Η ύπαρξη καταλήγει έτσι ένα άλογο και τυχαίο γεγονός. Αλλά η ανυπαρξία νοήματος της ύπαρξης δεν την εμποδίζει καθόλου να υπάρχει. Η αντικειμενική κατάσταση δεν επηρεάζεται από τις κρίσεις του υποκειμένου γι' αυτήν. Η ύπαρξη μοιάζει σε να μην έχει ανάγκη από ένα νόημα για να υπάρχει, αφού υπάρχει. Αλλά ας ερευνήσουμε αυτή την πολύ παράξενη λογική, που, παρ' όλη την παραξενιά της, δεν παύει να μας δίνει την εντύπωση, όχι μόνο μιας λογικής, αλλά μιας δυνατής λογικής. Ας υποθέσουμε, ότι η ύπαρξη, επειδή δεν μπορεί να έχει κανέναν άλλο σκοπό, έξω απ' αυτή την ίδια, γιατί τότε αυτός ο σκοπός δεν θα υπήρχε, είναι τουλάχιστον αυτοσκοπός. Αυτοσκοπός της ύπαρξης σημαίνει ότι υπάρχει για να υπάρχει. Αλλά η ύπαρξη, που υπάρχει, δεν υπάρχει κανένας λόγος να υπάρχει για να υπάρχει. Συνεπώς ούτε αυτοσκοπός είναι η ύπαρξη. Η έκφραση, αυτοσκοπός, φαίνεται πως δεν είναι παρά το ευφημιστικό συνώνυμο της έλλειψης κάθε σκοπού. Η ύπαρξη λοιπόν υπάρχει, γιατί υπάρχει, κι όχι για να υπάρχει. Η ύπαρξη είναι το πρώτο γεγονός. Πριν οποιοδήποτε φυσικό ον αποκτήσει οποιοδήποτε σκοπό, πρέπει πρώτα να υπάρχει. Αλλά αφού υπάρξει, τότε πια καθορίζεται απ' αυτούς τους όρους της ύπαρξής του.

Η αναζήτηση ενός σκοπού της ύπαρξης δεν είναι παρά μια άτοπη και απατηλή προβολή της σκόπιμης δράσης του ανθρώπου πάνω στο σύνολο της ύπαρξης.

ΤΟ ΝΟΗΜΑ ΤΗΣ ΖΩΗΣ

Η ανθρώπινη ύπαρξη τώρα, σαν ένα μέρος της ύπαρξης γενικά, υποτάσσεται και καθορίζεται απ' αυτή. Συνεπώς η ανθρώπινη ζωή δεν έχει επίσης κανένα νόημα, κανένα σκοπό, κανένα λόγο, κανέναν προορισμό, άλλον απ' αυτή την ίδια τη ζωή. Αν λέγαμε, ότι σκοπός της ανθρώπινης ζωής είναι η αυτοσυντήρηση και η αναπαραγωγή του είδους με την παραγωγή του συνόλου των μέσων που κατασφαλίζουν και προάγουν την ανθρώπινη ύπαρξη, δε θα λέγαμε τίποτα περισσότερο από το να πούμε, ότι το νόημα της ανθρώπινης ζωής είναι αυτή η ίδια η ζωή. Όπως, γενικότερα, το νόημα της ύπαρξης είναι αυτή η ίδια η ύπαρξη.

Όσοι μέχρι σήμερα έθεσαν σκοπούς στην ανθρώπινη ύπαρξη, άσχετους και ξένους απ' αυτή την ίδια της τη φύση, θέλησαν μόνο ν' αποπλανήσουν την ανθρώπινη σκέψη, με σκοπό να υπηρετήσουν και να υποστηρίξουν ιδιοκρατικές καταστάσεις, ατόμων, ομάδων ή τάξεων. Η παραδοχή, ενός σκοπού για τη ζωή, διάφορου απ' αυτή την ίδια, αποτέλεσε πάντοτε την κύρια και βασική μορφή αποξένωσης του ανθρώπου απ' αυτή την ίδια τη ζωή του. Κάθε αντίληψη που οδηγεί τον άνθρωπο να μη ζει σύμφωνα μ' αυτή την ίδια του τη φύση, είναι μια μορφή αλλοτρίωσης. Όταν αληθινά ζούμε σύμφωνα με τη φύση, τότε, ελεύθεροι από κάθε πλανερή αλλοτρίωση, θα μπορέσουμε να απολαύσουμε και να χαρούμε ότι καλό και ωραίο έχει αυτή η ζωή. Και η απόλαυση της ζωής, που δε σημαίνει παρά την ικανοποίηση των αναγκών μας, δεν είναι μια ακολασία, όπως μια σκοτεινή και αναχρονιστική αντίληψη θα μπορούσε να κραυγάσει, αλλά ένα δικαίωμα των ανθρώπων στη ζωή. Η ελευθερία για τον άνθρωπο δεν είναι η κατάργηση της ανάγκης, γιατί αυτό είναι ανέφικτο. Η ελευθερία για τον άνθρωπο είναι η ικανοποίηση της ανάγκης.

ΑΛΛΑΓΗ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ

Ο Δημόκριτος, με τη φιλοσοφική θεωρία των ατόμων, έδωσε ένα σαφές παράδειγμα και ένα μεγάλο πρότυπο, που ώθησε την επιστήμη να κατακτήσει την ατομική γνώση της φύσης. Σήμερα όμως η φιλοσοφία αντιλαμβάνεται, ότι όσο κι αν η ατομική προσέγγιση του σύμπαντος υπήρξε μια τεράστια επίτευξη της επιστήμης, και ίσως η μόνη άμεσα εφικτή κατάκτησή της, ωστόσο, αυτή η φιλοσοφική υπόθεση των ατόμων, παραπλάνησε, εντελώς αθέλητα βέβαια, και τη φιλοσοφία και την επιστήμη από την ορθή κατεύθυνση, για την αληθινή γνώση της φύσης. Η φιλοσοφία, πρώτη σήμερα, ανακαλύπτει ότι το κενό, αυτή η άλλη, δευτερεύουσα και παθητική μορφή της ατομικής θεωρίας, αποκτά πρωταρχικότερη σημασία από τα άτομα για την ακριβέστερη γνώση της φύσης, για την αποκάλυψη της αληθινής φύσης του όντος. Και προς τα κει θέλει να στρέψει την προσοχή της επιστήμης, επανορθώνοντας, επιτέλους, ένα σοβαρό λάθος προσανατολισμού της φιλοσοφίας προς τα άτομα, ενώ το άστρο που έδειχνε το σωστό δρόμο, έλαμπε ψηλά, μέσα στο σκοτεινό και αχανές διάστημα του κενού, αυτής της γιομάτης έλξης και μυστήριο ουσίας της φύσης και του όντος.

Κι αυτός ο νέος προσανατολισμός οδηγεί στην παραδοχή του κενού σα βασικού συστατικού του σύμπαντος, και κατ' ανάγκη, και του συνόλου του κόσμου της ενέργειας. Και σ' αυτό το σημείο, αναδύεται γοητευτική, μέσα από την ιστορική μας μνήμη, η αρχέγονη ρήση της φιλοσοφίας, που ίσως πρώτος έκφρασε ο αρχαιότερος

αθηναίος φιλόσοφος, ο Μουσαίος, που είπε: Από ένα όλα γίνονται και στο ίδιο καταλήγουν. Και όπως θα λέγαμε εμείς σήμερα: Από το κενό όλα γίνονται και στο κενό καταλήγουν.

ΤΟ ΚΕΝΟ ΚΛΕΙΔΙ ΤΟΥ ΣΥΜΠΑΝΤΟΣ

Το κενό, σαν ουσία της ύπαρξης, αναδεικνύεται σήμερα το μέγιστο θέμα της επιστήμης και της φιλοσοφίας. Αλλά, για τον άνθρωπο της διαστημικής εποχής, είναι και κάτι άλλο πολύ σημαντικό. Μόνον η καλή γνώση των φυσικών ιδιοτήτων του κενού, θα μας επιτρέψει να διασχίσουμε με ασφάλεια το σύμπαν και να φτάσουμε σε άλλους πλανήτες και σε άλλους κόσμους. Η επικοινωνία με το σύμπαν περνάει μέσα από το κενό. Γιατί η ατμόσφαιρα του σύμπαντος είναι το κενό. Η γνώση, λοιπόν, του κενού είναι το χρυσό κλειδί που ανοίγει τη μεγαλειώδη και πανωραία πύλη του σύμπαντος.

Αλλά τα πράγματα μπορεί να μην είναι και τόσο ρομαντικά. Το σύμπαν μπορεί να επιφυλάσσει εκπλήξεις, ανταγωνισμούς και κινδύνους για την ανθρωπότητα. Κι όλ' αυτά θα πρέπει ν' αντιμετωπισθούν μακριά από την ατμόσφαιρα της γης, μέσα στο διαπλανητικό κενό τουλάχιστον, αν θέλουμε να προλάβουμε έγκαιρα κάθε πιθανή και ίσως μοιραία προσβολή της πλανητικής μας κατοικίας. Τότε μόνον οι κυρίαρχοι του κενού θα είναι οι νικητές και δεσπότες του διαστήματος.

Ας ελπίσουμε μόνο, ότι, αν όντα ενός ανώτερου πολιτισμού φτάσουν κάποτε στη γη, να έχουν, σαν ένα αναπόσπαστο και κορυφαίο γνώρισμα της ανωτερότητάς τους, την ωραία και πανάγαθη διάθεση της ειρήνης.

* Το άρθρο αυτό περιλαμβάνει τα κυριότερα σημεία μιας ευρύτερης πραγματείας του συγγραφέα που θα δημοσιευθεί με τον τίτλο «Η ανακάλυψη του όντος».

ΕΥΤΥΧΙΟΣ ΦΙΚΙΩΡΗΣ
ΑΘΗΝΑ